

Mazalová, Lucie

Neb čert čertu oka nevykline : příspěvek ke srovnání Husovy eschatologie v kázáních ad populum a kázáních ad clerum

Studia historica Brunensia. 2015, vol. 62, iss. 1, pp. [249]-266

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134674>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUCIE MAZALOVÁ

NEB ČERT ČERTU OKA NEVYKLINE.

**Příspěvek ke srovnání Husovy eschatologie v kázáních
ad populum a kázáních ad clerum¹**

Abstract:

The paper deals with the comparison of content and form of eschatological statements in Hus' sermons ad populum and ad clerum. The analysis of synodal sermons Diliges Dominum Deum and State succincti and Czech Postila shows that thematic and partly also the formal heart of eschatology in the two above mentioned kinds of Hus' writings are very similar, only the details develop gradually. Hus' eschatology is not apocalyptic, its development is directed in the clear direction regardless of the addressee.

Key words:

Jan Hus, eschatology, Antichrist, Bohemian reformation, sermon, synod

Hlavním smyslem této studie je přispět ke srovnání obsahu a formy eschatologických výroků v Husových kázáních *ad populum* a *ad clerum*. V případě kázání *ad clerum* budu vycházet z Husových synodálních kázání – *Diliges Dominum Deum* (Matth. 22, 37) z roku 1405² a *State succincti* (Eph. 6, 14) z roku 1407.³ Jako zástupce kázání k lidu jsem zvolila Husovu

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR 13-21620S „Magistri Iohannis Hus Opera omnia. Ediční projekt v rámci přípravy Husova výročí v roce 2015“.

² *Ioannis Hus et Hieronymi Pragensis, confessorum Christi Historia et monumenta II* (= Op. II). Ed. M. Flacius Illyricus. Norimbergae 1558, f. 27v–31v. K dataci: B a r t o š , František Michálek – S p u n a r , Pavel: *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*. Praha 1965, č. 79, s. 128.

³ *Op. II*, f. 32r–36v. K dataci: B a r t o š , F. M. – S p u n a r , P.: *Soupis*, č. 80, s. 129.

českou *Postilu* z roku 1413.⁴ Vzhledem k zaměření zmíněných děl se budu soustředit na antikristovskou otázku a problém apokalyptiky. Mým cílem je ukázat, že tematické a částečně i formální jádro eschatologie je v synodálních kázáních a *Postile* velmi podobné a že vývoj Husových eschatologických myšlenek, který lze doložit na konkrétních příkladech, je plynulý, závislý na aktuálních církevních událostech a zaměřený jednoznačným směrem bez ohledu na adresáta. Pokud jde o apokalyptiku, pokusím se na konkrétních příkladech demonstrovat, že v kontextu celého Husova díla a smýšlení a rovněž srovnáním s jinými eschatologiemi dané doby se ukazuje, že Husova eschatologie není apokalyptická nejen v synodálních kázáních,⁵ ale dokonce ani v *Postile*. A to i přesto, že *Postila* obsahuje ve srovnání s ostatními Husovými díly díky intenzivnímu a specifickému výkladu Lukášova evangelia 21, 25–33 až nadstandardně výrazné výroky o posledním čase a Kristovu příchodu.

Před tím, než uvedu konkrétní rozbory děl, je na místě zdůvodnit výběr *Postily* a blíže vysvětlit její přiřazení k typu kázání *ad populum*. K volbě tohoto česky psaného díla mě vedla především jistota Husova autorství. Jak to však bude zřejmé na konkrétních příkladech, v souvislosti s eschatologií může být označení *Postily* jako *postily ad populum* poněkud zavádějící a je třeba jej upřesnit. Sbírka je totiž určena k poučení laickému lidu i samotným kazatelům. Ti v tomto případě nejsou jen pouhými potenciálními zprostředkovateli Husových myšlenek. Jejich primární roli v procesu lidské spásy se *Postila* věnuje velmi pozorně jako jednomu z hlavních témat, které není vždy určeno poučení laiků, ale řadu zásadních rad Hus směřuje přímo kazatelům (např. č. 20, s. 181). Specifické je rovněž další žánrové zařazení tohoto díla. Velmi se blíží Husově korespondenci, a to nejen proto, že má především literární charakter.⁶ Blízkost se projevuje také Husovou silnou reflexí aktuálních společenských témat, velkou konkrétností, autobiografičností a s tím vším související aktualizovanou eschatologií, jak tento posledně jmenovaný rys nazvala Jana Nechutová.⁷ Jsou to rysy způsobené vesměs podobnou dobou vzniku, a tedy podobnými okolnostmi. S ohledem na eschatologii či možné pochyby o oprávněnosti srovnávat literární dílo

⁴ *Mistr Jan Hus. Česká nedělní postila*. Vyloženie svatých čtení nedělních (= Post.). Ed. J. Daňhelka. Praha 1992. MIHOO II. Podle Anežky Vidmanové byla dokončena na Kozím hrádku 27. října 1413 – *Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu*. Listy filologické 112, 1989, s. 150.

⁵ K tomu podrobně: M a z a l o v á , Lucie: „*Quare examinemus nos ipsos, o clerici...*“ O vývoji antikristovského tématu a rétoriky v Husově synodální kritice. Teologická reflexe 19, 2, 2013, s. 168–173.

⁶ J. Daňhelka v úvodu k edici *Post.*, např. s. 8.

⁷ N e c h u t o v á , Jana: *Hus a eschatologie*. SPFFBU E13, 1968, s. 183.

s živě prosloveným kázáním, respektive jeho zápisem, chci potom zdůraznit, že uvedené rysy velkou měrou vynahrazují to, že postilová kázání nebyla Husem živě proslovena a že v jejich případě nepracujeme s přípravou či dodatečným záznamem. Posunují sbírku, která byla určena především ke čtení a navíc byla koncipována jako „věčná postila“,⁸ do pozice velmi živého a aktuálního projevu. Navíc se toto literární dílo blíží prosloveným kázáním i tím, že je jednoduché a přehledné.⁹

Antikrist podle synodálních kázání

V této studii představím eschatologii Husových synodálních kázání z roku 1405 a 1407 jen souhrnně a ve vztahu k *Postile*, neboť její podrobný rozbor jsem i s ukázkami uveřejnila nedávno.¹⁰ Nejprve se zaměřím na téma, které je v nich nejvýraznější – na Antikrista. Hus se drží jednoduché koncepce Antikrista, která se ve svém samotném základu podobá Augustinově představě tohoto fenoménu – Antikrist je kdokoli, kdo se protíví Kristu v mravech, a je nutné jej hledat uvnitř církve. Již z těchto kázání je zřejmé, že Hus pozoruje doklady antikristovství na konkrétních soudobých událostech a na lidech, ačkoli přímo prstem na jednotlivé osoby ještě neukazuje. Jako nejvýraznějšího projevu antikristovského problému si v obou kázáních všímá schismatu, které má řadu konkrétních dopadů či projevů. Speciálně v *Diligēs* kritizuje smilstvo, svatokupectví a nesprávnou eucharistickou službu, ve své kritice se dokáže rozhorlit i proti dalším jednotlivým hříchům, jako je např. prodej odpustků, přijímání darů, odpírání pohřbu chudým nebo tanec. Ve *State* svou kritiku vztahuje na špatné nakládání s odumrtí nebo např. hřích obžerství. Postupem času (jak je zřejmé ze srovnání *Diligēs* a *State*) přitom klade na antikristovský problém i v synodálních kázáních větší důraz a vyjadřuje se konkrétněji. Ačkoli dává mnohokrát najevo, že Antikrista je nutné hledat především mezi duchovními a je třeba se dívat v církevní hierarchii co nejvýše, nejvyššího Antikrista dosud cíleně nehledá. Nyní s jednotlivými aspekty této eschatologie porovnáám eschatologii, kterou přináší Husova *Postila*, a uvedu konkrétní ukázky Husova textu.

⁸ V i d m a n o v á , A.: *Kdy, kde*, s. 149.

⁹ J. Daňhelka v úvodu k edici *Post.*, s. 8.

¹⁰ M a z a l o v á , L.: *Quare*, s. 159–173.

O kazatelích

V eschatologii Husových synodálních kázání hrají zásadní roli kazatelé, kteří mají být v Antikristově době zachránci duší a hlavními bojovníky proti Antikristovi. Myšlenka o výsadním postavení kněží (přičemž jde především o jejich možnost a schopnost šířit slovo Boží), která je pro naše kazatelské prostředí bez spojení s antikristovským tématem v Husově době již tradiční,¹¹ nabývá také v *Postile* majoritního postavení, a to rovněž jako v synodálních kázáních ve spojení s antikristovskou problematikou (např. č. 12, s. 121; č. 40, s. 332). Kromě toho přináší *Postila* vzhledem ke své závislosti na určitých biblických perikopách na rozdíl od synodálních kázání jednu pozoruhodnou situaci. Díky zhoršujícímu se církevně-spoločenskému dění a z toho plynoucím Husovým osobním problémům se ve spojení s perikopami objevuje možnost vytvořit řadu paralel mezi Kristovým a Husovým životem a naopak antitezí Krista a Husových odpůrců, které mají eschatologický charakter. Více než v synodálních kázáních, v nichž k tomu není prostor, a také více než v řadě jiných Husových děl zde na povrch vystupuje obraz Husa, který je odhodlán následovat Krista až na smrt. Tak je i otázka mučednictví představena v tomto duchu. Jsou to rysy, které se někdy objevují např. v korespondenci, ale častější vázanost na perikopy jim v *Postile* otevírá nový a hlavně větší prostor (v korespondenci figuruje Kristův příklad především jako útěcha).

Výrazné příklady takových paralel najdeme v kázáních č. 18, 29 nebo 38. V kázání *na čtvrtou neděli u postě* Hus po velké kritice kléru a po vyličení všech důvodů, proč se nedostavil do Říma, vyzývá své odpůrce, aby pro něj poslali ze dvora obdobně, jako bylo kdysi posláno pro Ježíše (č. 18, s. 166). V kázání na šestou neděli dává do spojitosti scénu z Janova evangelia 19, 7 a své vlastní peripetie a píše: *Těž nynější kněžie, pochopieće človeka, jenž ruší jich lakomstvie a smilstvie, klnú, pudie, žalařujú a kričie, že vedlé jich ustavenie má umřietí, a ne lehkú smrtí, ale upálením* (č. 29, s. 246). Tím, kdo ruší hříchy kněží, je bezpochyby především Hus. V kázání na pátou neděli po Svaté Trojici Hus jednak ukazuje antizeze Krista a papeže nebo arcibiskupa, jednak se v souvislosti s tím staví na stranu Krista jako jeho následovník. Odvolal se k Bohu a nyní, podobně jako Kristus, káže ve městech, na hradech, v polích a lesích (č. 38, s. 320 – srov. s č. 35, s. 299). Kromě těchto výrazných výroků však v *Postile* najdeme celou řadu dalších, volnějších paralel.

¹¹ Srov. Nechutová, Jana: *Reform- und Bussprediger von Waldhauser bis Hus*. In: *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*. Hg. von W. Eberhard – F. Machilek. Köln 2006, s. 239–254.

V *Postile* se objevuje ještě další prvek, který jinak nalezneme spíše až v listech a pro nějž ještě není v synodálních kázáních důvod. Je to Husovo podrobné rozebírání vlastního dilematu, jak se zachovat v případě klatby nebo v jiných kritických situacích, a souvislost tohoto dilematu s otázkou hrozící smrti. Dlouhé vysvětlení toho, proč se nevydal do Říma, přináší v již zmíněném kázání č. 18. Rozhodující se pro něj stala idea, že kazatel je především zodpovědný za lid, ale že současně je třeba obětovat život jen v nutném případě:¹² *A konečně nestál sem u dvora papežova pro to, abych darmo života neztratil.* (č. 18, s. 166) Hus se v obležení svých nepřátel obává o svůj život a jako důvod jejich agrese vidí své kázání proti jejich hříchům. Právě v tomto kontextu se objevuje již zmíněná výzva, aby pro něj poslali jako pro Ježíše:

Ale ještě říkají: Kéž dostojí smrti a jde do Říma, jako Kristus šel do Jeruzaléma. Odpoviem: Bych věděl, že jest božie vôle, abych v Římě umřel, tehdy bych šel; a bych věděl, že bych někaký prospěch učinil, jako jest Kristus lidu potom budúciemu i před sebou svatým učinil, ač jest neprospěl k spasení biskupóm, mistróm, kněžím a zákonníkóm, jenž sú ho z závisti a pro to, že jich hřiechy treskal a lidu oznamoval, jako svódcí a kacieře ukrutní a ohavnú smrtí zamordovali. Necht' pošlí po mě biskupové a kněžie od najvyššieho biskupa, jako sú poslali po Ježíše. (č. 18, s. 166)

Myšlenka o tom, že pravý pastýř musí vytrvat až do smrti,¹³ se objevuje i v kázání na druhou neděli (č. 25, s. 220) a podobně v kázání na osmnáctou neděli po Svaté Trojici (č. 51, s. 408). Navíc se v kázání č. 25 setkáváme s dalšími podrobnými úvahami o tom, jak se zachovat v různých situacích, v nichž křesťanovi hrozí smrt. Husův výklad¹⁴ zde slouží sice znovu jako reflexe jeho vlastních rozhodnutí a prožitků, ovšem současně jako návod ostatním. Pokud hrozí smrt všem pastýřům, mají někteří z nich odejít jinam, aby někdo zůstal a mohl kázat dále, ale ostatní mají chránit křesťany. Pokud jde o život jen jedné osobě, může s ohledem na budoucí prospěch ustoupit (vše č. 25, s. 221). To je rada, kterou si vzal k srdci Hus, a jsou to rady, jimiž se mají pastýři řídit, jsou-li ohroženi Antikristovými sítěmi (srov. např. č. 45, s. 365–366).

¹² Podobně např. Husovo odvolání ke Kristu z roku 1412 – *Jana Husi Korespondence a dokumenty* (= Kor.). Vyd. V. Novotný. Praha 1920, č. 46, s. 133.

¹³ Myšlenka o vytrvalosti in uterpení se objevuje svým způsobem už v *Českých svátečních kázáních*. Vyd. J. Daňhelka. Praha 1995, s. 35 (na sv. Martina). MIHOO III.

¹⁴ Srov. *Augustinus Hipponensis. Epistula 228*. In: S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Epistulae 185–270. Ed. A. Goldbacher. Vindobonae – Lipsiae 1911, s. 484–496; srov. rovněž Husův list z roku 1412 – *Kor.*, č. 47, s. 137–138 (na tuto souvislost upozornil již V. Novotný v poznámce k tomuto listu).

Neb čert čertu oka nevykline. – Antikrist jako společně a stále konkrétnější východisko

V *Postile* najdeme podobně jako v synodálních kázáních různá eschatologická témata, z nichž se řada objevuje jen okrajově, bez závažnějšího dopadu a podrobnějšího výkladu. V *Postile* mezi ně patří zmínka o očistci (č. 43, s. 352), některé obecné výklady o nebeské radosti (č. 26, s. 228–229) a království nebeském (č. 11, s. 112) nebo o kontrastu spásy a zatracení (č. 27; č. 32, s. 269; č. 12). Výrazným prvkem jsou s tím často související hrozby, ale ty z hlediska obsahu nebo formy vůči synodálním kázáním nepřinášejí něco zásadně jiného. Nejvýraznějším tématem, kterým je protkána téměř celá *Postila* a jehož prezentace se v jistých ohledech ve srovnání se synodálními kázáními vyvíjí, je stejně jako v těchto kázáních antikristovský problém, jak už to naznačila předchozí kapitola.

I zde se jeví jako jeden z podstatných projevů tohoto problému a Antikristovy doby vůbec schisma. Výrazným posunem oproti synodálním kázáním je především Husova kritika hříšného papeže, ačkoli ani sváry mezi ostatními duchovními Husově pozornosti v *Postile* neujdou. Skutečná kritika papeže v synodálních kázáních chybí. Najdeme v nich totiž pouze pár nevýznamných narážek (*Diligens*, f. 29v–30r; *State*, f. 34r) na možnost, že by teoreticky mohl i papež hřešit, přičemž jde spíše jen o nutnost kriticky zkoumat celý klér.

Podívejme se na některé doklady kritiky schismatu v *Postile*:

Neb tiem nezčastným zbožím, jež Kristus nazývá mamonovú zlost, Lu 16,¹⁵ zjedovatělo a ztráveno jest nám takměř všecko křesťanstvo na duši; odkud svárové mezi papeži, mezi biskupy a mezi jinými kněžími. Psi se o kost hryzú, vezmi kost, a prestaniú: nebud' zbožie u kostela, a nenalezneš k němu kniežka! Odkud svatokupectvie? Odkud přitelišná v kniežích pýcha nad světské? Odkud jich smilstva? Jistě od toho jedu. (č. 14, s. 135)

Nu, apoštolští náměstkové, vize: máte-li ducha svatého, jenž jest duch jednoty ... tehdy tak jste živi jako apoštolé. Ale že se vadíte o důstojenství pro zbožie a lidi mordujete a rozbroj v křesťanstvu činite, protož ve skutciech ukazujete, že máte ducha zlého, nesvornosti, ducha lakomého, jenž jest vrah a neb morděř od počátka. (č. 30, s. 258)

Na rozdíl od synodálních kázání Hus dále v *Postile* kritizuje, a to důrazně, přesvědčení kněží o tom, že jsou schopni bez Boží pomoci rozhodovat o spásě či zatracení lidí (č. 8, s. 99–100; č. 37; č. 25, s. 223). Velmi výrazně je zde zastoupena také kritika toho, že si duchovní nevěšimají hříchů ostatních a tolerují je, většinou za nějaké světské výhody, nebo obecně kritika zájmu duchovních o určitou světskou moc. To je zase myšlenka, která je

¹⁵ Srov. L 16, 9.

v synodálních kázáních jen nenápadně naznačena (*Diliges*, f. 30r; *State*, f. 34r a 35r). Oproti tomu v *Postile* Hus vyjadřuje tuto významnou ideu, která se pro něj stává jednou z charakteristických, navíc i lapidárním rčením *neb čert čertu oka nevykline*, které se proto stalo titulem mé studie.

„Darmo ste vzeli, darmo dajte!“ – a oni ihned: Tot' kacieř, toť blázen, chce nás již učiti! Bíte ho, rujte, do žaláře ve tmu vsad'te, at' nás neučí! I zdalít' se také jeho múdrosti neposmievají? On velmě múdře ustavil, a biskupové v posměch mají. Co? Aby biskupové světsky nepanovali, aby nesmilnili, aby kázali, aby lid velmě snažně k spasení vedli. Těž pohřiechu v domiech kniežetských tiší jsú v posměch a u súdci pravda nalézá pomoc jako Kristus u Piláta. A to pohřiechu od kněží pochodí, že oni sami jim zlý příklad dávají, křivě súdiece, jich netreskci, ani jim kází, ani rady dávají, kterak by právě súdili, ale brž naučie, kterak by pravdu udusili. Jako sú biskupové, doktorové, kanovnici, opatové, farári a zákonnici vydali radu světským na radnici neb na rathauze, aby potupili mnohé kusy a kazatele druhé aby od kázanie slova božieho odstrčili ... Čertovi páni! Kdeť sú od Krista k světskému panování povoláni? (č. 14, s. 134–135)

A pak nynější zpětní světi knězie tak sú se z ustavenie Antikristova ohradili, že, vezme-li kto co knězi, a ještě spravedlivě, neb popadnú-li kněze v cizoložství neb v lúpeži, tehdy ihned stavie službu boží, vězie-li cizoložníka neb lúpežníka knězě. Pakli dadie knězi políček v krčmě v sváru, an se o kostky neb o prázdnu ženu vadí, tehdy poženú a klnú. Pakli okrvavie kněze, ale stavie službu a pudie do Říma řkúc, že nemóz nižádný než papež rozhřešiti toho, jenž kněze okrvaví. Ale když kněz člověku kterému nohu neb ruku utne a neb zabie člověka bez viny, toho knězě neklnú ani služby stavie. Proč? Neb čert čertu oka nevykline. (č. 25, s. 222)

Hřích kléru zůstává nepotrestán a úpadek církve se stupňuje v tomto začarovaném kruhu. Pomoci mohou jen kazatelé, kteří jsou si toho vědomi, a lid, který díky nim nepropadne antikristovské iluzi. To je důvod, proč Hus nekárá jen hříchy laického lidu, ale naopak daleko více i v *Postile* kárá hříchy kléru a velmi často poučuje přímo kazatele, a někdy dokonce jen je.

O papeži

Nejen že Hus v *Postile* často kritizuje přímo papeže, ale vyloženě se přiznává ke při, kterou proti papeži vede.¹⁶ Také řada jeho dalších stížností s papežem nějak souvisí. Přímo trnem v oku je Husovi bula papeže Jana XXIII., neboť příčinu jejího vzniku vidí ve svatokupectví, pýše, smilstvu a lakotě. Kritizuje myšlenku, že by mohl být papež zemským bohem a že by se měl mísit do rozhodování o světských válkách. Padají zde připomínky

¹⁶ Myšlenka, že i papež může být Antikristem, je-li hříšný, se objevuje v této době také v listech – *Kor.*, č. 60, s. 164–168.

konkrétních zajímání, mučení a žalářování (vše č. 11, s. 115). Hus vede při *proti papežovým obyčejům a proti jeho moci, ne od boha pójčené, ale od d'ábla vymyšlené*. Nemůže mlčky přejít ani zákaz Alexandra V. vztahující se na kázání mimo vybrané kostely (vč. citace č. 18, s. 165) a kritizuje rovněž zákaz Wyclifových knih. Kromě papežů kritizuje i Zbyňka.

A tak ta bula ukazuje, že sú proti zákonu božiemu i papež, i kněz Sbyněk učinili. Papež vydávaje a Sbyněk dobývaje, aby slovo božie nebylo kázáno svobodně ... Kterakž tehdy ta bula s písmem a skutky Kristovými se sjednává? Nikoli! Protož od té odvolal sem se prvé ku papeži; a že též i tohoto papeže se dotýká, protož pravda miesta nemá. (č. 18, s. 165)

Explicitní přiznání se k boji proti papeži a proti zakazu kázání, jednoznačné obvinění papeže a návaznost Husova výkladu na zcela konkrétní papežovy hříchy a hříchy kléru je zásadním posunem v Husově přístupu k antikristovské otázce.

S udílením odpustků souvisí silná degradace hříšného papeže. Ani papež totiž nemůže podle Husa rozhodovat o tom, kdo půjde do nebe a kdo do pekla (č. 23, s. 204; v souvislosti s papežem a nejvyššími duchovními i v č. 24, např. s. 209). Smysl má pouze kázání a vedení k tomu, aby se lidé vyhnuli hříchům a lstivým a falešným Kristům a prorokům (č. 23, s. 203). A tak se objevují i pasáže, v nichž se Hus vyjadřuje o papeži a nejvyšších duchovních posměšně, např.:

A mým domněním třiedníci věrní jsú v cierkvi svaté viece než nynější prelátové platni; neb úrad kněžský najviece vedú, krstie, káží ... neb velici preláti, jako papež, kardínalové a u dvora jiní, ti se jedné v prodávání obrokův obecne obieraji. (č. 12, s. 122) Zavržený kniežek v světě předejde papeže a biskupy v ódplatě a sedláček ciesaře i krále. (č. 12, s. 125)

A tak některá bába viece jest hřiechův odpustila bližním než některý snad papež, biskup neb jiný kněz. (č. 24, s. 212)

Až výsměšným je potom také Husův komentář papežova počínání v kázání na Květnou neděli (č. 20). Papež nebo biskup podle něj neumějí v knihách dobře číst (č. 20, s. 178). Toto kázání je navíc výjimečné, a to tím, že se v něm objevuje antiteze Krista a papeže-Antikrista v podobě, která se opírá o Zachariáše 9, 9 a Pseudo-Chrysostoma a klade proti sobě pokorného Krista jedoucího na oslici nebo oslíku a okázalého papeže-Antikrista jedoucího na vyzdobeném koni a ztělesňujícího vrchol hříšného kléru (tamtéž). Tato antiteze nemá jinde v Husově díle přesnou obdobu a nenajdeme ji ani u Husových předchůdců – Matěje z Janova nebo Milíče z Kroměříže.¹⁷

¹⁷ Výjimečnosti této antiteze si povšiml již Karel Chytil (*Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*. Praha 1918, s. 143). Nápadně podobnou situaci najdeme na vyobrazeních v díle *Tabule veteris et novi coloris* Míku-

Jako vždy je však důležité zdůraznit, že Hus kritizuje pouze hříšného papeže, nikoli jako Wyclif existenci papežského úřadu jako takového (explicitně např. v č. 25, s. 216). Papež je hříšný, protože lže (č. 14, s. 137–138; č. 28, s. 237), mnohé přikazuje a sám nic nečiní (č. 46, s. 371), je povýšený (č. 50, s. 400) a zabývá se v jednom kuse tím, jak získat peníze (č. 12, s. 122), zkrátka vším jiným než svou službou (č. 27, s. 233).

Další obsah a forma výroků o Antikristově době

Vše, o čem byla prozatím řeč, dokládá v Husově *Postile* jeho přesvědčení, že je doba Antikristova. Kromě zmíněných zvláštností obsahuje *Postila* velmi silnou, ale pro Husovo dílo tohoto období v podstatě běžnou kritiku kléru (např. č. 32, č. 41, č. 58, č. 59), jež je sice často spjata s antikristovskou terminologií, avšak i bez této specifické terminologie mnohdy přítomnost antikristovského problému jednoznačně dokládá. Kombinací této dvojí terminologie se *Postila* částečně podobá synodálním kázáním, ovšem *Postila* je celkově v antikristovské otázce jednoznačnější a otevřenější, jak ještě uvidíme. Přítomnost Antikrista tak potvrzuje soudobé smilstvo, lakota a pýcha (č. 20, s. 182) nebo falešní proroci (č. 41, s. 334), o nich se píše v Matoušově evangeliu 24, 24. Toto biblické místo hraje důležitou roli rovněž už v synodálním kázání *State* (f. 32r). Špatné skutky duchovních Hus nazývá ovocem prelátským. Velmi ostře kritizuje zákaz kázání a kritiky špatných kněží (např. č. 19, s. 169–170; č. 29, např. s. 249; č. 35, s. 298–299) a další detaily jako např. žalářování nebo pronásledování (č. 53, s. 417). Občas brojí i proti lenosti nebo bázní, obžerství, nakládání s almužnami, pití (č. 27) nebo kritizuje soudobou pohřební praxi (č. 49), díky níž křesťané na spásu vůbec nemyslí. Souhrnně však lze toto vše zahrnout pod pojem pokrytectví (např. č. 53).

láše z Drážďan z roku 1412 (*Jenský kodex*. Ed. M. Vaculínová aj. Praha 2009. Edice obsahuje faksimile i komentář). K doposud nevyřešené otázce Husovy inspirace srov. např. M u t l o v á , Petra: *Communicating Texts through Images*. Nicholas of Dresden's Tabule. In: *Public Communication in European Reformation. Artistic and other Media in Central Europe 1380–1620*. Vyd. M. Bartlová – M. Šroněk. Praha 2007, s. 29–37. Otázkou možných vyobrazení v Betlémské kapli a jejich spjatosti se zmíněnou antitezí se zabýval K. Chytil v rámci kapitoly věnované *Tabulím (Antikrist)*, s. 139–172; dále F. M. B a r t o š . (*Po stopách obrazů v Betlémské kapli*. Časopis Národního musea 133, 3, 1964, s. 129–141) a Miloslav V l k (*Obrazy v Betlémské kapli*. Časopis Národního musea 130, 1961, s. 129–142), ale přes jejich různá stanoviska se má za to, že neexistuje věrohodný doklad takové spjitosti (Š m a h e l , František: *Husitská revoluce II*. Kořeny české reformace. Praha 1993, s. 28).

Dalším obvyklým znakem Husovy kritiky Antikrista je v této době a rovněž v *Postile* to, že do Husova výkladu o boji proti Antikristovi proniká i bez přímé souvislosti s papežem a arcibiskupem řada osobních zkušeností. Je to zároveň další znak, který se v synodálních kázáních ještě nemohl projevit naplno.

Proti tomu sú nynie Antikristovi učedníci, jenž nechtie, by věrní křesťané písmem se bránili, aniž chtie, by zjevovali lidu obecnému písmo, a chtie, aby ihned po jich vóli činili, jakož oni káží. A když věrní chtie, aby oni písmo ukázali, tehdy řkú: Toť jeden z nich! Toť viklefista! Neposlúchá cierkvi svaté!, mieniece, že jich vóle nečiní. (č. 15, s. 147)

Pokud jde o způsob vyjadřování, Hus není vůbec tak opatrný jako např. v *Diligēs*. Nedá se to snad ani říci jinak, než že zkratka nechodí kolem horké kaše. Kritika je přesná a přesně cílená, mnohdy velmi ostrá a často přechází až v již zmiňovaný výsměch hříšnému duchovenstvu nebo i samotnému papeži:

I kam by se děli kuběnáři kněží i mniše, a my moře nemáme? A snad s ženami svými, by měli s žernovy u potoce topení býti, zastavili by potok a učinili by rybník. Daj, pane Kriste, ať, nejsúce na těle ztopeni, kají se i s kuběnamy, aby nebyli na věky u pekle pohříženi! (č. 39, s. 326)

V jednom však *Postila* zůstává se synodálními kázáními pevně svázána. Hříchy kléru Hus kritizuje i v *Postile* určené lidu daleko častěji a intenzivněji než hříchy laického lidu. Důvod tohoto Husova přístupu je jednoduchý a je stejný jako již v synodálních kázáních. Jsou-li duchovní první v tom, aby spravovali církev, mají být rovněž jako první kárání, pokud bloudí (č. 19, s. 169). Hřích kněží je jednoduše horší (č. 49, s. 393). Taková kritika má někdy sloužit laikům k poučení o tom, jak se např. falešných proroků vyvarovat (č. 41), jak se spoléhat jen na vlastní pokání (č. 23, s. 203), ale často jsou rady směřovány spíše kazatelům. Laikové jsou kritizováni rovněž, ale méně často a s menším zápalem (např. č. 13). Jejich podíl na antikristovství doby je, jak se zdá, minimální. Hus kritizuje již klasicky jejich hříchy, jako je lakota, smilstvo, pýcha, obžerství, opilství, hráčství a pokrytectví a to, že lidé prosí Boha o nesmysly (č. 28, s. 238–239). Laikům navíc někdy předkládá praktické rady související s eschatologií (č. 18), a to když připomíná nezbytné podmínky spásy – bázeň věčného zatracení, pamatování na smrt včetně pasáže z Knihy Sírachovcovy 7, 40 (č. 18, s. 163), která zaznívá i v jeho jiných dílech.

O terminologii s „Antikristem“ i bez „Antikrista“

Pokud jde o jednotlivé termíny, Hus píše například o Antikristově čase (č. 9, s. 105). Špatní kazatelé, kteří pronásledují Wyclifa a brojí proti dobrým křesťanům, jsou podle něj Antikristovými „učedníky“ (č. 15, s. 147; podobně č. 55, s. 428). Samotný termín Antikrist figuruje v řadě kázání (např. č. 19, s. 170) a Hus píše například o Antikristově ukrutnosti a vychytralosti (č. 20, s. 181). K antikristovské terminologii lze přidat i výrazy jako lstiví a falešní Kristové a proroci (č. 23, s. 203; podobně č. 25, s. 219; č. 54, s. 422). Hus píše rovněž o Antikristových mistrech (č. 23, s. 205), falešných pastýřích, Antikristových sítích a ustanoveních (č. 25, s. 222; podobně č. 35, s. 300), Antikristových apoštolech, pušce (č. 35, s. 299) nebo velikém vlku Antikristovi (č. 25, s. 219). Objevuje se i další specifická terminologie – „ludaři světa a falešní kněží“ (č. 23, s. 202), „falešní nájemníci a námezdníci“ (č. 25, s. 217). Hus se zmiňuje dokonce i o nálezcích (č. 25, s. 219), což je původně biblický termín známý spíše z díla Matěje z Janova. Veškerá uvedená terminologie nijak nevybočuje zásadním způsobem z toho, na co jsme zvyklí z jiných Husových děl.

Zcela bez antikristovské terminologie je řada kázání, která však v podstatě antikristovskou látku rovněž sledují – např. č. 11 (kritika papeže a duchovních, odpor proti potírání Wyclifových děl a myšlenek); č. 12 (kritika současného stavu duchovenstva); č. 14; č. 18 (kritika papeže a veškerých kroků učiněných proti Husovi, kritika pýchy, lakoty a svatokupectví); č. 24 (kritika pýchy, lži, osobování si moci odpouštět hřích, kritika nejvyšších duchovních i papeže); č. 28 (kritika papeže, lakomců, smilníků, pýchy, obžerství, hraní, pokrytectví); č. 29 (kritika tzv. tučných volů – podle Amose 4, 2; toto biblické místo hraje důležitou roli rovněž ve *State*, f. 34v; kritika zlodějů svatokrádců, lakoty, svatokupectví, násilí a chytrosti kléru); č. 41 (kritika falešných proroků, což jsou bludní učitelé a zlí falešní křesťané; kritika již zmíněného ovoce prelátského); další terminologie v č. 47, č. 49, č. 50, č. 53.

O konci ještě před koncem

Zásadní pro Husovu eschatologii je otázka, zda ji považovat za apokalyptickou, či nikoli. V dějinách husovského bádání se objevily oba dva názory.¹⁸ Domnívám se, že Husova eschatologie vyloženě apokalyptická

¹⁸ Amedeo Molnár (*Endzeit und Reformation*. Heidelberger Jahrbücher 9, 1965, s. 73–80) a Jana Nechutová (*Hus*, s. 179–187) zhodnotili Husovu eschatologii jako neapokalyptickou, Pavlína Cermánová rází v současnosti opačný

není, rozhodně ne v synodálních kázáních,¹⁹ a dokonce ani v *Postile*. Jak už jsem to zmínila v úvodu, vede mě k tomu interpretace uvedených děl v kontextu celého Husova díla a smýšlení a rovněž srovnání s jinými eschatologiemi dané doby, např. Milíčovou.

Ovšem je nutné zdůraznit, že toto hodnocení je dosti závislé již na samotném výkladu pojmu apokalyptika, který se u různých badatelů může lišit.²⁰ Podle mého názoru pro apokalyptiku (a lze to vztáhnout třeba i jen na apokalyptiku české reformace) není dostačující výskyt výroků o konci světa, ať už je řeč o Antikristově době nebo třeba Posledním soudu. Za nutný předpoklad považuji to, že se autor zabývá otázkou konce skutečně intenzivně a že je jeho zájem nezpochybnitelný a jednoznačný, tak jako je tomu např. u zmíněného Milíče. Nestací tedy například, že svoji současnost považuje za konec věků, ale je důležitá intenzita a směr jeho zájmu a v neposlední řadě to, co si pod koncem věků představuje, neboť to může být různě dlouhé období. Někdy se jím může v křesťanském kontextu myslet velmi dlouhá doba, která začíná v podstatě Kristovým životem. Tento poslední, ale zásadní aspekt popsala už v šedesátých letech Jana Nechutová a při tom poukázala na samotné Husovo tvrzení v *Collecta Ad te levavi*, nicméně se zdá, že toto důležité upozornění poněkud upadlo v zapomnění.²¹

V *Diliges* se Hus k tématu samotného konce světa a Posledního soudu nevyjadřuje, na Antikristovu dobu pohlíží ryze z hlediska morálního a časovou stránku vůbec nekomentuje. Ve *State* sice několik výroků o konci najdeme, nicméně ty jsou zapříčiněny biblickým tématem a Hus je dále nerozvádí. V případě *Postily* je tato otázka daleko problematičtější než v případě synodálních kázání. Ve čtení druhé neděle (č. 2) Hus totiž rozvíjí ve srovnání se svými jinými díly neobvyklým způsobem verše z Lukášova evangelia 21, 25–33.²² Na eschatologii tohoto kázání upozornila rovněž už

názor (srov. např. *Čechy na konci věků*. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby. Praha 2013).

¹⁹ K tomu podrobně: M a z a l o v á , L.: *Quare*, s. 168–173.

²⁰ Srov. např. dosti široké pojetí tří autorů (J. Collins – B. McGinn – S. J. Stein) v úvodu *The Encyclopedia of Apocalypticism I*. Ed. J. Collins. New York 2004, s. VII–VIII nebo pro období středověku tamtéž II. Ed. B. McGinn. New York 2003, s. 402–403.

²¹ N e c h u t o v á , J.: *Hus*, s. 187.

²² Lukášovo evangelium 21, 25 se objevuje i v *Super Quattuor Sententiarum*, ale zde pouze stručně v tom smyslu, že v budoucnu nastanou znamení Kristova příchodu (*Spisy M. Jana Husi, č. 4–6. Super IV Sententiarum*. Ed. V. Flajšhans. Praha 1904–1906, IV, XLVIII, s. 729). Je to tendence, již se potom Hus mnohdy drží. V *Dicta de tempore* se objevuje výklad na Luc. 21, 25–33. Je to však jen velmi velké rozšíření toho, co bylo řečeno už v *Super IV*, protože jde znovu jen o popis úkazů před příchodem Krista, které nejsou vůbec spojeny s Husovou současností. I zde se objevuje spojení s Matth. 24, 20–21 a stejný cíl výkladu – vyvolat strach z příchodu. V podob-

Jana Nechutová,²³ která si všimla paralely v *Sermones in capella Bethlehem* z let 1410–1411, kde najdeme výklad na stejné biblické místo. Také upozornila na to, že v betlémském kázání jde o rozšířený výklad Lukášova evangelia 21, 25 z Husovy postily *Collecta Ad te levavi*.²⁴ Tentokrát se chci při rozboru těchto míst zaměřit na detaily a jejich vývoj.

V postile *Collecta Ad te levavi* Hus vyložil příchod Krista jako událost, která se očekává a na kterou je třeba myslet, abychom zlepšili své mravy a byli spaseni. Celá věc je však podána obecně a ani se zde ještě nenacházejí žádné náznaky toho, že by nyní byla poslední doba nebo že by Kristův poslední příchod již začal. A právě o spojení s Husovou současností jde v tomto ohledu v Husově díle především, neboť její ztotožnění s úplným koncem, těsně předcházejícím Poslednímu soudu, by bylo důvodem, proč o apokalyptice hovořit. Vzhledem k dalšímu srovnání je tedy hodno pozornosti i to, že Hus zde nepoužil antikristovskou terminologii. A není to zvláště s ohledem na onu absenci vztahu k současnosti velkým překvapením. Antikristovská terminologie se u Husa objevovala pozvolna a v případě postily je s ní možné počítat v závažnější míře až později. Období vzniku *Collecta Ad te levavi* je v Husově díle pravděpodobně teprve dobou počínajícího intenzivnějšího rozvoje této látky a terminologie. A i když už se někde antikristovská tematika i s terminologií prosazuje nápadně, jako je tomu v *Diliges, Abiciamus opera tenebrarum* nebo *De sanguine Christi glorificato*, jsou to právě díla jiného charakteru, v nichž je intenzivní aktualizace eschatologie přirozenější.

Ve zmíněném betlémském kázání Hus sice výklad tématu rovněž otevírá snahou nabádat křesťany k tomu, aby při připomínce na onen den měli na mysli své mravy,²⁵ nicméně oproti sbírce *Collecta Ad te levavi* zde dochází k důležitým změnám. Druhé betlémské kázání už obsahuje Husovu reakci na aktuální situaci. To naprosto koresponduje s dobovou situací a rovněž s Husovými reakcemi v jiných dílech té doby. Podobně jako

ném duchu se nese i zpracování Luc. 21, 25–33 v *Leccionarium bipartitum – Pars hiemalis*. Ani zde není téma spojeno se současností jinak, než že má ukázat, že se mají lidé dobře chovat a k tomu jim má pomoci zohlednění toho, co přijde s Kristovým příchodem. I zde je do zpracování tématu zapojena citace z Matth. 24, 21–22. Rovněž ve sbírce *Postilla adumbrata* v kázání č. 3 najdeme výklad na Luc. 21, 25–33, a to bez zřetelného spojení se současností. I zde jde o Matoušovo evangelium 24, 21 a rovněž důvod uvedení obou citací zůstává stejný jako ve výše zmíněných dílech.

²³ Nechutová, J.: *Hus*, s. 182.

²⁴ Tamtéž, *Sermones de tempore qui Collecta dicuntur*. Ed. A. Vidmanová. Praha 1959, s. 32–38.

²⁵ M. Io. Hus *Sermones in capella Bethlehem 1410–1411*, sv. II (= Bet. II). Vyd. V. Flajshans. VKČSN, třída pro filosofii, historii a filologii č. 1, 1939, č. 23, s. 25–26.

do korespondence se také sem promítá Husovo rozčarování nad zákazem svobodného kázání slova Božího: *Conforma sacerdotes moderni temporis ad apostolos, si auderent pauperem vitam subire: nam qui sic faceret, habetur pro heretico, nam vita Christi pro heresi habetur.* (Bet. II, s. 27) Hus v této době považuje své současníky, především duchovní, za mravně špatné. Domnívá se, že se značně odklonili od vzoru Kristova života, a to se nápadně promítá i do tohoto betlémského kázání.²⁶ Najdeme zde řadu narážek na zhoršující se morální stav společnosti,²⁷ což určitým způsobem zaznělo už např. v *Diliges* (f. 28r), kde tuto myšlenku převzal z Wyclifova kázání *Nisi habundaverit*.²⁸ Zajímavější ve srovnání s jinými Husovými díly je však pasáž betlémského kázání spojující Husovu současnost přímo s biblickým tématem tohoto kázání z Lukášova evangelia: *Et in terris pressura gentium datur meo tempore pro confusione sonitus maris et fluctuum pro stok morzsky. Numquid nunc non est pressura gentium in terra, ubi nequissima exigente avaricia se homines premunt?*²⁹ V betlémském kázání se však takto stane explicitně prozatím jen jednou.

Druhé kázání Husovy české Postily jde ještě o krok dále. Ve srovnání se dvěma předchozími případy se Hus tématu věnuje ještě více do hloubky, a dokonce zařazuje antikristovskou terminologii. Dalším posunem je intenzivnější a jasnější spojení biblické předzvěsti Antikristovy doby se současností a s její naprosto konkrétní kritikou. Děje se tak i ve spojení s Lukášovým evangeliem 21:

Tak že od Říma až do Čech svatokupectvie a lakomstvie sě vylilo. Neb prodávaji a kupuji arcibiskupstvie dráže než mnohá v Čechách panstvie a odpustky dávaji v nájmj, jakož který Antikristov posel mōz utržiti, aby mohl viece na lidu sprostném vylúdití ... A tak již sů znamenie na slunci Kristovi, že již pro hřiechov rozmnoženie lidé ho nevidie živú věrú. A sů znamenie na měsieci, to jest na těch, kteří by měli, vezmúce světlo písma od Krista, jiným svietiti: ti již nesvietie. A jsú znamenie na hvězdách, že ti, kteří by měli žádostí lpieti v nebesiech, ti sů k zemským obyčejóm žádostí sě přichýlili, a zvláště ti, kteří by měli jiným svietiti, jako sů mistři a preláti. (č. 2, s. 68)

Ovšem zásadně se k tomu přidává ještě Matoušovo evangelium 24,³⁰ které najednou ve spojení se zmíněným Lukášovým evangeliem dostává apokalyptičtější nádech než v jiných Husových dílech, např. ve *State*:

²⁶ Tamtéž, s. 27–28.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ *Iohannis Wyclif Sermones I.* Super evangelia dominicalia. Ed. I. Loserth. London 1887, XXXVIII, s. 253.

²⁹ *Bet. II*, s. 28.

³⁰ Srov. pozn. 22 této studie.

A potom die, že vstanú falešní prorokové a dadie znamenie veľiká a zázraky, tak aby uvedeni byli v blud, by mohlo býti, i vyvolení.³¹ A to se nyní velmē plní: neb již Kristova pravda i Kristus málo v lidech svietí, ani již chtie, aby čtenie nekázali a Krista nejmenovali; a kohož chopie, an Kristovu pravdu upriemo vyznává, toho klnú, pohonie, vypovedajú, hrdlujú i mučie i žalařujú i mrtvie. Jakož jsú nyní v Moravě oficiál a jiní věrného člověka hladem umořili a knězi Martinovi kazateli nohy uhnojili. A co se stalo loni v Praze i nyní se děje nad těmi, kteříž Kristovu pravdu vedú, jest známo mnohým lidem. A to vše pocházie od Antikristových poslov, falešných kazatelov, jenž, peníze honiece na lidu k svěmu lakomství, pyše, rozkoši a smilství, dávají za peníze hřiechov odpuštění praviece, že papež jest zemský böh, jenž má moc dávatí, komu chce a když chce, odpuštění hřiechov... (č. 2, s. 67–68)

A zdá mi se, že ta [Antikristova] chytrost jest najhoršie a najtěžšie věrným křestánom ... Neb co mōž viece nuziti křestány, než aby jim nedali pohřebu, krstu, zповědi, těla božieho? ... A to jest ono náramné trápenie, o němž die spasitel, že „bude tehdy trápenie veliké, kaké nikdy nebylo od počátka světa až dotud, aniž bude ...“³² A jistě běh nynějšieho času dáva věrným rozum toho svatého čtenie o znameníh súdného dne, aby, běh znamenajice, slova svého spasitele vážili a rozumějice pilně se způsobili proti chytrosti Antikristově; neb po znameníh těch neumešká přichod syna božieho. (č. 2, s. 69)

Neapokalyptická, morálně motivovaná eschatologie

Jednotlivé pasáže, a dokonce i kázání jako celek, navozují dojem, že se Hus přece jen dostává do prostoru apokalyptiky. Oproti jiným Husovým dílům zde najednou čtenář musí nabýt prvotního dojmu, že konec světa ve smyslu Kristova příchodu a událostí jemu velmi těsně předcházejících je tématem, které je pro Husa nesmírně důležité, takže proto mu věnuje i celé kázání. Značně odlišné od jiných Husových děl je zde právě to, že přítomnost Antikrista ve světě a vůbec poslední doba jsou zde spojovány s dosti konkrétními a naturalistickými znameními, která předcházejí Kristovu příchodu bezprostředně. A co více – dokonce je zde explicitně řečeno, že tato znamení jsou v současnosti již patrná, takže příchod Krista, jak se zdá, nejspíše nastane v krátké době.³³ Jenže pohled na věc se podstatně změní, zvážíme-li širší kontext Husova díla, popřípadě i kontext dobového apokalyptického myšlení a pojem konec světa.

Při interpretaci takových míst je třeba zohlednit skutečnost, že zásadní vliv zde má biblické téma kázání – Lukášovo evangelium 21 – a že toto téma si Hus nezvolil libovolně, protože by o něj měl zvláštní zájem, ale

³¹ Srov. Matth. 24, 24.

³² Matth. 24, 21.

³³ Neobvyklého počtu míst tohoto charakteru si povšimla i J. Nechutová (*Hus*, s. 184).

že toto téma jednoduše souvisí se dnem, k němuž se kázání váže.³⁴ Tím se tedy objasňuje samotný výskyt této biblické pasáže včetně důrazu na daná znamení a rovněž intenzita, s níž ji Hus rozebírá, a díky tomu i opakování myšlenky o blízkém příchodu Krista. Uvedení této pasáže do souvislosti s Husovou současností a tím pádem posun oproti postile *Collecta Ad te levavi* nebo betlémskému kázání není překvapující vzhledem k tomu, že v této době byla pro Husa kritika Antikrista, a to z hlediska obsahového i z hlediska antikristovské terminologie, naprosto běžná.

Vzhledem ke zbytku Husova díla se zde potom špatně vysvětlitelná situace objevuje nakonec jen proto, že pokud sledujeme toto kázání jako izolované od zbytku Husova díla, najednou není možné chápat poslední dobu z hlediska běžného kazatelského úzu využívajícího Augustinovu periodizaci dějin jako období libovolně dlouhé, v nejširším slova smyslu jako započínající již Kristovým narozením.³⁵ Podle tohoto kázání se zdá, že Kristův příchod je skutečně velmi blízko.

Domnívám se, že v souvislosti s celkem Husova díla lze toto kázání vnímat jako ne příliš významnou odchylku od Husova standardního přístupu, která ještě nemusí představovat v Husově díle něco vážného nebo dokonce směřodatného pro jeho eschatologické úvahy. Jedinou zvláštností zůstává na Husovy poměry odvážné přesvědčení o bezprostřednosti Kristova příchodu. Osobně to přičítám tomu, že se nechal unést oním biblickým tématem více než jindy a snad byl i ovlivněn dobovou rétorikou, ačkoli je to samozřejmě spekulativní závěr. Ovšem s ohledem na jeho jiná díla je skutečná apokalytika tohoto kázání velmi nepravděpodobná. Hus je typický tím, že většinu pozornosti věnuje snaze vrátit se díky připomínce posledních věcí zpět k současnému životu a jeho nápravě, k ryze morálním a každodenním záležitostem, přičemž zájem o naprostý konec ve smyslu Posledního soudu nebo událostí jemu bezprostředně předcházejících zdaleka není tak důležitým a intenzivně zpracovaným tématem jako zmíněné morální aspekty života křesťanů. Časová určení Antikristova působení jsou dokonce odsouvána morálními aspekty Antikristovy doby velmi zásadně. A je tomu tak i v dalších kázáních české *Postily*.

V ní Hus nejčastěji a různými způsoby hovoří o Antikristově čase (č. 9, s. 105), pro nějž je specifická malá víra kněží a zákoníků, což je způsobeno tím, že se více zabývají platy a vůbec světskými statky. Antikristovu dobu tak znovu sleduje především z morálního hlediska. Objevuje se zde několik výroků, které se týkají časové stránky konce věků, ovšem Hus je vůbec nerozvádí a někdy je uvádí spíše mimoděk. Tak např. téma bdění

³⁴ D a ň h e l k a , J.: *Post.*, s. 11.

³⁵ K této interpretaci konce: N e c h u t o v á , J.: *Hus*, s. 187.

se objevuje i bez dalšího rozvedení (č. 1, s. 62). Zmínka o soudném dni se zase objevuje bez vztahu k apokalyptice a pouze potvrzuje princip jednání a odměny či odplaty za něj (č. 12, s. 122 nebo č. 50, s. 398). Obdobně obecná je připomínka soudu a zatracení hříšných (č. 23, s. 205). Ačkoli Hus užívá antikristovskou terminologii, někdy o konci hovoří i obecně jako o věci budoucí (č. 27, s. 235). A i když většina kázání, která se týkají Antikristovy doby, svědčí o tom, že tato doba probíhá, není vůbec jasné, jak dlouhá doba ještě dělí Husovu generaci od úplného konce. Zdá se však, že je ještě poměrně dlouhá. *Postilu* Hus adresuje lidem s cílem zanechat potomkům kroniku událostí pro jejich poučení (č. 11, s. 115) či „potomním na výstrahu“ (č. 18, s. 167). Očekává spíše pozitivní vyústění soudobých problémů (č. 25, s. 224). Co znamená poslední doba nebo „nejposlednější dny“ (č. 56, s. 436), tak zůstává nerozhodnuto a s tím vyvstává otázka, zda by byl takový závěr (či spíše takové množství otazníků) u jednoznačného apokalyptika možný, zda sám Hus nemohl také váhat a zda je vůbec možné i dnes, a dokonce ve vědecké sféře, odsunout význam individuálního dopadu homiletického díla na každého člověka, který jednoznačné řešení některých otázek může znesnadnit nebo i znemožnit.

**DENN EIN TEUFEL HACKT DEM ANDEREN KEIN AUGE AUS.
EIN BEITRAG ZUM VERGLEICH VON HUS' ESCHATOLOGIE
IN DEN PREDIGTEN AD POPULUM UND IN DENEN AD
CLERUM**

Der Aufsatz beschäftigt sich mit dem Vergleich des Inhalts und der Form von eschatologischen Behauptungen in Hus' Predigten *ad populum* und in den Predigten *ad clericum*, konkret in den Synodalpredigten *Diliges Dominum Deum* (1405), *State succincti* (1407) und in der tschechischen *Postila* (1413).

Es zeigt sich, dass die Eschatologie von Jan Hus in den beiden Predigttypen moralisch motiviert, aktualisiert und nichtapokalyptisch ist, obwohl die *Postila* dank der spezifischen Erläuterung des Evangeliums nach Lukas 21, 25–33 im Vergleich zu den übrigen Werken von Hus' Werk übermäßig ausdrucksvolle Äußerungen über die letzten Zeiten und die Ankunft Christi enthält. Die *Postila* ähnelt der synodalen Kritik auch darin, dass sie die Sünden des Klerus viel häufiger kritisiert als diejenige des Laienvolkes.

Die Kritik bei der Behandlung des Antichrist-Problems ist jedoch in der *Postila* viel eindeutiger und genauer gezielt als in den Synodalpredigten und enthält darüber hinaus andere Details. In Verbindung mit den Perikopen entstehen mehrere Parallelen zwischen dem Leben von Christus und dem von Hus und hingegen Antithesen zwischen dem Leben von Christus und dem der Widersacher von Hus. Außerdem erscheint hier ein Bild von Hus, der entschlossen ist, Christus bis in den Tod zu folgen. Neu ist auch die Kritik des sündhaften Papstes. Hus reagiert auf dessen konkrete Sünden (z. B. das Erteilen von Ablässen) und manchmal lacht er ihn geradezu aus. Dazu dient ihm z. B. die Antithese von Christus und vom Papst-Antichrist in der Form, die sich auf Sacharja 9, 9 und Pseudo-Chrysostomos

stützt. Er stellt den auf dem Esel reitenden demütigen Christus und den pompösen, auf einem geschmückten Pferd reitenden Papst-Antichrist, der den Höhepunkt des sündhaften Klerus verkörpert, gegenüber. Diese Antithese hat nirgendwo sonst im Werk von Hus eine genaue Analogie und man findet sie auch nicht bei seinen Vorläufern. Auch die Kritik des Klerus ist in der *Postila* um weitere Elemente bereichert – Hus kritisiert die Überzeugung der Priester, dass sie imstande seien, ohne Gottes Hilfe über Heil oder Verdammnis der Menschen zu entscheiden, und er rügt auch ihre Saumseligkeit bei der Kritik von Sünden.